

ARAŐTIRMA DOSYASI: SADIK ERENLER

ARAŐTIRMACI YAZAR SADIK ERENLER'İN 2010 YILINDA CAN YAYINLARINDA YAYINLANAN "KAINATTAN YÜRÜDÜK ŐEHİD-İ KERBELA VE HALLAC-I MANSUR'A" adlı kitabından alınmıŐtır.

"ENEL HAK" DİYEN HALLAC-I MANSUR:

(858-922)

*Seven ben, o sevilen de benim
Bir bedene girmişiz iki ruhuz biz
o diye gördüğün benim bedenim
Bana bak onu gör hep aynı Şeyiz*

Kutsal Kitap Tevrat'ta dünyanın yaratılıŐ hikayesinin altıncı gününde Rabb Şöyle der:

" Kendi suretimizde bize benzeyen insanı yaratalım. Denizlerdeki balıklara, gökteki kuŐlara, yerdeki ehli hayvanlara, bütün canavarlara, bütün sürüngenlere efendi olsun."

Ve Rabb, kendi suretinde insanı yarattı.

Tasavvufun ana düşüncesinde yaratılıŐ diye bir Őeyin olmadığını, varlıkların birliğinin (Vahdet-i vücud) olduğunu biliyoruz. Varlığın evrende var olan, canlı veya cansız, tümünde belirlediğini, ne başlangıcın ne sonun olduğunu, var olanın sadece varlığın belirtisi olduğu, aynı varlığın çeşitli görüntülerinin insan, bitki, hayvan ve maden olarak göze çarptıklarını ve hiç bir Őeyin kendine özgü bir varlığının olmadığı, aksine tümünün tek varlık olduğuudur.

Evrende var olan canlı-cansız varlıklar içerisinde Tanrının varlığını ortaya koyan tek canlı varlık insandır.Yani Tanrıyı Tanrı yapan insandır diyebiliriz. İnsan olmasaydı Tanrının varlığı da bilinemezdi.

Hallac-ı Mansur, yaşadığı Abbasiler döneminde bunu tek bir cümleyle

ifade ettiğinde yer yerinden oynadı. O, "**Enelhak**" demişti, "**Ben Tanrırım**". Bu açıksözlülüğünün bedelini çok ağır ödettiler ona.

Günümüze değin bu anlayışla tanınan Hallacı Mansur kimdir peki?

Hallacı Mansur, 858 yılında İran coğrafyasında yer alan Beyza yakınlarında bir kasaba olan Tur şehrinde doğdu. Hallacı Mansur'un babası müslüman, dedesi ise Zerdüş inancındandı. Babası yorgancı olduğu için babasının yanında çalışarak ona yardım ediyor, yorgan ve yatak yapımında kullandıkları pamukları, yünleri temizliyor, tarıyordu, bu nedenle ona pamuk atan anlamında Hallac lakabı uygun görülmüştü.

Doç.Dr.Bedri Noyan Dede Baba, Mansur'un Hallac lakabını nasıl aldığını şöyle yazıyor.

"Hallacı Mansur'un esas mesleği hallaçlık değildir. Birgün hallaçlık yapan bir dostunun dükkanına gider. "Ben senin işini görürüm, işin geri kalmaz," diyerek onu bir yere gönderir. Adam dükkana yeniden dönüşünde bakar ki bütün pamuklar atılmış. Mansur parmağının bir işareti ile o pamukları atmış. Kendisine Hallac takma adı verilmiş."

Hallacı Mansur'un çocukluğu Beyza'da geçer. Beyza, Zerdüştlüğün ve İslamiyetin birlikte yaşandığı bir bölgedir. İran kültürü ve inancı orada yaşayanları az veya çok etkilemesi gerekirken Hallacı Mansur sanki bundan nasibini almamış gibidir. Dedesinin inancı olan Zerdüştlükten de fazla etkilendiği söylenemez. Onun çekim alanına daha fazla Arap kültürü ve inancı girmektedir. Belki de babasının müslüman olması onu o kültüre ve inanca ilgi duymasını gerektirmiştir ki, küçük yaşta olmasına rağmen Kur'an-ı Kerim'e duyduğu ilgiden dolayı Kur'an dersleri almaya başlar ve Kur'an'ı ezberler. Hatta Kur'an hakkında yorumlar getirmeye bile başlar.

Hallacı Mansur'un ilgi alanı o denli gelişmektedir ki, 16 yaşlarında bu bilgisini daha da geliştirmek için devrin Sufi bilgini Sehl **bin Abdullah et-Tüsteri**'den 2 yıl boyunca dersler alır. Hocası Tüsteri'nin ölümü üzerine yarım kalan bilgisini tamamlamak amacıyla bu kez Basra'ya gider ve orada yine Sufi bilgini olan **Amr bin Osman el Mekki**'den yine iki sene boyunca dersler alır. Bu ders alma süresi içinde evliliği de ihmal etmez. Hocasının karşı çıkmalarına rağmen bir diğer Sufi bilgini olan Ebu Yakup el-Akta'nın kızı Ümmü ile evlenir. Bu evliliğinden Süleyman, Ahmed ve Abdüsamed adında üç oğlu bir de kızı olur.

Aynı mesleğin insanları genellikle birbirlerini çekemezler. Avukat avukatı, doktor, doktoru, mimar mimarı. Aralarında görünmez rekabet vardır. Hallacı Mansur'un yaşadığı dönemde de aynı olur. Bilginler birbirlerini

çekemezler. Hocası el Mekki'nin karşı çıkmasına rağmen diğer bir bilgin olan el Akta'nın kızıyla evlenmiştir. Bu evlenme iki bilgini karşı karşıya getirir. Aralarında ikilik çıkar, hatta kavga edilecek derecede gelişir. Kendisini bundan sorumlu tutan Hallacı Mansur Basra'yı terk etmeyi kafasına koyar ve bu arada Sufilerin piri ve önderi kabul edilen **Cüneyt el-Bağdadi** ile tanışır. Hallacı Mansur, sufiler arasında yaşanmakta olan çekememezliği, kavgayı, yaratılan huzursuzluğu Cüneyt el-Bağdadi ile paylaşır. Cüneyt el-Bağdadi ona sabırlı ve sakin olmasını öğütler.

Ama sular durulmaz. Mesnetsiz suçlamalar yüklenerek kendisine iftiralar atılır, ardından sürekli dedikodular üretilir. Sabırtaşı olsa çatlayacaktır. Onun da sabredecek sabrı kalmamıştır, ayrılır Basra'dan Mekke'ye gider. Mekke ayrı bir dünyadır onun için. İslamiyetin kıvılcımının ilk çaktığı yerdir orası. Ruhunu ve nefsinin ancak burada terbiye edebileceğini anlar. Kabe'ye kapanarak çile çekme kapısını aralar ve süreç başlamıştır.

Hallacı Mansur'un Mekke'ye gelişini Ebu Yakup Neh-Recur-i şöyle anlatır:

"Mekke'ye ilk gelişinde Kabe'nin sahnında oturuyordu. Hallac bu bir yıl süren oturma eyleminden ancak abdest almak ve tavaf etmek için ayrılmıştır. Ne güneşe aldırıyordu ne de yağmura. Her yatsı vakti yanına bir çörekle bir testi su konuyordu. Bir çöreğin dörtte biriyle bir kaç yudum su alıyor, geri kalanı çeviriyordu."

Hallacı Mansur'un çile çekmeye başlaması çevrede pek olağan karşılanmıyor, hata Sufiler bile şaşkınlıklarının yanına dedikoduları bile ekleyerek ona olan kızgınlıklarını açık açık belirtmekten de geri kalmıyorlardı. Bu dedikodular hakkında **Şeyban** şöyle söylüyor:

"Öğle sıcağıydı. Bir taşın üstüne oturmuş duran bir gençle karşılaştık. Hava çok sıcak ve bunaltıcı olduğundan alnından akan terler taşa dökülüyordu. Arkadaşım bu manzarayı görünce bana: " Haydi gidelim," diye işaret etti. Vadiye inince de şöyle dedi: "Ömrümüz vefa ederse şu adamın başına neler geleceğini göreceğiz. Oturmuş Allah ile ahmakça sabır yarışı yapıyor. Allah , ona tahammül edemeyeceği bir bela mutlaka verecektir." Daha sonra bu gencin Hallac olduğunu öğrendik."

Hallacı Mansur, Mekke'de kaldığı süre boyunca hac veya diğer nedenlerden dolayı Mekke'ye gelen müslüman gruplarla hemen ilişki kurup onlarla konuşmanın, onların düşüncelerini öğrenmenin yollarını bulurken, diğer yandan da kendi düşüncelerini onlara aktarmaktan da geri kalmıyor, hatta bazı konular da onları aydınlattığı bile oluyordu. Mekke'ye gelen müslüman gruplar

içerisinde kendi bölgesinden de, bilhassa **Horasan** bölgesinden gelenlere daha sıcak ilgi gösteriyor, onlara Kur'an'ın nasıl yorumlanması gerektiği hakkında da bilgiler vererek onları aydınlatıyor, bu da onda içsel bir huzur yaratıyordu.

Hallacı Mansur 42 yaşına gelmişti. Mekke'deki çilesi sona ermiş, bilmesi gerekeni öğrenmiş, varması gerekene ulaşmış kabul ediyordu kendisini. İnsanlara, onların yaşamlarına, yaşama bakış biçimlerine ve dini anlayışlarına dair gerekli olan bütün bilgilere sahip olmuştu. Kendisini sevenler kadar sevmeyenlerin de olduğunu biliyordu. Sünni din adamları, onun Kur'an'a , dolayısıyla da dine getirdiği yorumlarını ve Tanrı anlayışını bir türlü kabullenemiyorlardı. Bu kabullenmeyişi giderek dozunu artıracak ve düşmanlığa kadar uzanacaktı.

Hallacı Mansur, gitme vaktinin geldiğini bildiğinde Mekke'den ayrılıp yeniden Basra'ya döndü. Değişik bir kimliği vardı şimdi. Olgun bir insan - **İnsani Kamil** olarak dönüyordu geriye. Öğreneceği pek bir şey kalmamış olsa da öğreteceği çok şeyi vardı şimdi. Asıl gerçekleri öğrenerek mutluluğun kapısını ardına değin dayalamıştı. Dinin biçimselliğinin değil, içselliğinin insan yaşamı için değerini şimdi daha iyi biliyordu. Kur'an'ın dışsal (**zahiri**) değil içsel (**batni**) anlamlarını olduğunu bilmek insanın ruhunu da rahatlatıyor, dayanılmaz bir haz veriyordu.

Hallacı Mansur'un edindiği yeni dünya anlayışını benimseyip ona yanaşanların yanında, düşmanlık besleyen Sünni ulema gibi bağınaz çevreler de vardı. Hele Sünni ulemanın Hallacı Mansur'a gösterdikleri büyük tepki giderek ona düşman olanların oranını da artırıyor.

Her gittiği yerde tasavvufi düşüncelerini ortaya koyan konuşmalar yaparak büyük kalabalıklar toplayan Hallacı Mansur, değişik inançtan ve mezhepten kesimler tarafından ilgiyle izleniyor, hatta gerektiğinde savunuluyordu bile.

Hallacı Mansur, düşüncelerini kalabalık kesimler karşısında açık açık ortaya koyarken Vahdet-i Vücut anlayışını yinelemekten de hiç kuşkusuz geri kalmıyordu. **İnsan-Tanrı-Evren** birlikteliğini savunan bu anlayışıyla tabuları alaşağı ediyor, o güne değin gelmiş tüm anlayışları bir anda çürütüyor, bu da şeriatı savunan din ulemaları arasında sürekli konuşulan, ortadan kaldırılması gereken biri olarak öne çıkıyordu. Hallac tınmıyordu hiç. Ona göre; gerçek olan ve var olan birdir. O bir değişik biçimde ve nitelikte yansır. O bir Tanrı'dır. İnsan ve Evren ise Tanrı ile bütünleşmiştir, özdeşleşmiştir. Tanrı; evrenin ve insanın dışında düşünülemez. Tanrı, insan ve evrenle birlikte bir bütünün varlık nedenidir. İnsanın kendisini Tanrı olarak görmesi, Enelhak demesi doğanın yasasının gereğidir. Tanrı, insanı kendi vafından yaratmıştır ve Tanrıyı Tanrı yapan da insanın kendisidir. Tanrının bütün özelliklerinin insanda, insanın bütün özelliklerinin de Tanrı'da yaşama olanağı vardır ve bu özellikler evrende bir bütünlük içerisindedir. Ölüm de gerçek değildir Ölüm aslında bir değişimdir, fiziksel bir görünüştür. Hallacı Mansur, ölümü yaşamında, yaşamı da ölümündedir. Bu düşüncesini de haykırarak şöyle açıklar kalabalığa:

"Beni öldürün! Beni öldürün! Yaşamım ölümdüme, ölümdüme de yaşamımdadır."

Hallacı Mansur, Hz. Peygamber'in kutsallığını da kabul etmektedir. Onu ilahi biri olarak gören ve açıkca belirten ilk sufilerden biridir. Hz. Peygamber için şu sözleri çok açıktır:

"Hz. Muhammed'in varlığı yokluktan öncedir. Adı ise kelamdan önce gelir. Cevher ve arazlardan önce ve sonranın hakikatlarından önce bilinmekte idi. Ne doğulu ne de batılı bir kabilede gelir. Hz. Muhammed sürekli olarak sufilerin kalplerini yakan, sönmeyen bir nurdur. Bütün Peygamberler ve veliler nurlarını (bilgilerini) ancak Peygamberlerin nurundan alırlar. Onun nuru kelamınkinden daha parlak ve daha ezeldir."

Diğer bir rivayete göre de:

"Eğer birgün Hz. Muhammed ile görüşmem nasip olsaydı ona: "Miraç gecesinde niçin yalnız kendi ümmetin için mağrifet istedin? Diğer bütün kafirler için de merhamet isteseydin elbette esirgenmezdi derdim," demiş. Bunun üzerine Hz. Muhammed ortaya gelerek ona görünmüş ve hiddetle. "Benim Tanrı iradesinden başka birşey istememin imkanı var mıydı?" deyince, Mansur niyaz edip özür dilemiş ise de kabul edilmemiş, başın fedası ile sulh olunacağı kendisine söylenmiş. Mansur'un idamı da bu nedenle yerine getirilmiş."

Ama bu anlayışı hiç bir şeyi değiştirmez, yani sular yokuşa yukarı akmaz. Sünni din adamları adını koymuşlardır onun, yok edilmelidir, idam fermanı en kısa sürede verilmelidir.

Hallacı Mansur'un diğer bir özelliği de, insanlar arasında hiç bir fark görmemesi, herkesin eşit olması gerektiğini savunmasıdır. Ona göre tüm insanlar eşittir ve evrende var olan da herkese eşit olarak dağıtılmalıdır. Bu söylem yoksul halk kesimlerinin hoşuna gider ama din adamlarının ve düzenin egemenlerinin hiç mi hiç hoşuna gitmez. Bu anlayış, var olan düzeni yermektedir. Abbasi halifeleri düzenden hoşnut olmayanların hep karşılarında olmuşlardır. Bu tür aykırı seslerin sahiplerini din adamlarının fetvalarıyla suya-sabuna dokunmadan çözümlerini bulmuşlardır.

Hallacı Mansur, devrin en aykırı sesidir ve Abbasi halifeleri başlarını ağrıttı kendi keyfi yönetimlerini halka açıklayanlara hoşgörü göstermeleri de elbette beklenemez. Onun ortadan kaldırılması huzursuzluğun da ortadan kaldırılması demektir. Gericiler Araplar ile onların başı olan Sünni din adamları da aynı Abbasi halifeleri gibi düşündükleri için, Hallacı Mansur gibilerinin yaşama

şansı da yok denecek denli azdır.

Kah Hallacı Mansur'un konuşmalarından kah diğer eşitlikçi anlayışa sahip etkin insanların konuşmalarıyla oluşan bir örgütlenme zaman içinde düzene karşı başkaldırıya dönüşünce Abbasi halifeleri etkin önlemler almaya başladılar. İktidarları tehlikede idi. Bu tür çıbanların başı ezilmeliydi ve ilk ezilecek çıban da Hallacı Mansur denilen kişiydi.

Hallacı Mansur'un yaşadığı dönemin en kayda değer olaylarından birisi de İsmailiye mezhebine bağlı olan Karmati örgütlenmesidir. Abbasi halifeleri Hallacı Mansur ile Karmatileri birlikte ilişkilendirip, birlikte yargılama yoluna gitmişlerdir.

O sürece de kısaca bakalım.

O dönemde Karmatiler tarih sahnesindedirler. Hem dini hem de siyasi olarak hem Abbasi halifelerinin hem de Sünni din adamlarının yaptıklarını yoksul halk kesimlerine etkin bir şekilde anlatıp onların damarlarının kabarmasına neden oluyorlardı. Karmatiler dine değişik bir yorum getirip **asıl olanın Kur'an'ın zahiri değil Batını yorumlarının olduğudur ve bunun gerçek anlamını da batını İmamlar bilir, tezidir.**

Hemedani Kırmıti, bir İsmaili şeyhinin tavsiyesi ve yol göstericiliği ile geçim sıkıntısı çeken, yoksul, yetiştirdikleri hurmaları boğaz tokluğuna varlıklı ailelere satan, kısacası düzenden hoşnut olmayan, Abbasi ve Arap zulmüne karşı olanların bir araya geldiği bir örgüt oluşturdu. Karmatiler adını alan bu örgüt her yanda ayaklanmalar başlattı. Abbasi imparatorluğu çatırdıyordu. Onların sonu da Emeviler gibi olacaktı.

İbni Sina, Karmatilerin sosyal ve düşünsel yapılarını şöyle açıklar:

"Karmatiler, fevkaledede iyi yetişen, bunu sağlamak için de çok okuyan insanlardı. **Darulhikme** denen medreselerde eğitim görürlerdi. Kitap okuma işini meclis denilen yerlerde yaparlardı. Meclislerde her türlü bilim ve felsefe konuşulurdu. Tartışmalar ciddi biçimde yazıya geçirilir, sonra da bu yazılanlar temize çekilerek eser haline getirilirdi. Eser haline getirilmiş bu yazılar ilgili yerlere gönderilirdi.

Karmati toplulukları tam sosyalist bir yaşam tarzına sahiptiler. Herkes gücü yettiğince çalışırdı. Topluluğun küçük çocukları bile kendilerince bir iş tutarlar, örneğin ekli alanlara musallat olan kuşları kaçırdırlardı.

Karmatilerde mülkiyet techizat ve kılıca hastı. Her mıntıkada toplanan nimetleri dağıtan bir görevli bulunurdu. Bu görevlilerin asıl amaçları yoksulları ve güçsüzleri gereğince gözetmek, korumaktı.

Karmatilerin yine kendilerine özgü sosyal, ekonomik ve hukuksal ilkeleri

vardı.

1- Sosyal gruplar (İşçi, çiftçi, zanaatkar, tüccar) bir tek bütçeden destek görürdü.

2- Karmati devletine bağlı bulunan her kişi, zekat ve fitre dışında her ay bütçeye bir dinar vermek zorundadır. Bunlardan başka sosyal konumuna göre başka vergiler de öderlerdi. Toplanan paralar kamu yönetimince sosyal, bilimsel ve sanayi programların uygulanmasında kullanılırdı.

3- Bilge ve eğitim, toplumun tüm katmanları için gerçekleştirilirdi.

4- Toplum bireyleri arasında ruhsal ve bedensel boyutlarda kardeşçe yardımlaşma, dayanışma ve barış esastı. Yönetilenlerin yönetenlerle dostluk ve kardeşlik hisleriyle bağlılığı da bu cümledendi.

5- Kadına hayatın tüm alanlarında erkekle eşit hakları tanınmıştı.

6- Karmati olmayan toplum ve bireyleriyle münasebetlerde, sırların saklanması ve diplomasi kurallarına uygunluk esastı.

Karmatilerde tüm bu ilkelerin uygulanması, İmamın görevlendirdiği eşit hak ve yetkilere sahip 3 kişilik bir dailer komitesince uygulanıp denetlenirdi.

Karmatilik akımı IX. yüzyıldan başlayarak XII. yüzyıla kadar İslam dünyasını sarsan, eşitlik temeline dayanan geniş bir toplumsal tepkidir. Dış görünüşte Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerin imamlığını ve Kur'an'a dayanan sembolik bir sözleşmenin bütün dinlere, bütün ırklara ve bütün sınıflara uygun bir halde uygulanması gerektiğini savunur. Gerçekte ise; aklın ve eşitliğin egemenliğini kurmaya çalışmaktadır. Bu amaca uzun denemeler ve sınavlar sonunda, gizli yedi dereceden geçilerek ulaşılır.

Karmati anlayışına göre:

“Herşey Tanrıdan çıkmıştır. Evrendeki bütün varlıklar, Tanrının çeşitli biçimlerde görünüşleridir. Bundan ötürü her şey birbirinin kardeşi ve eşitidir. Her birinin öbürüne üstünlüğü olamaz. Çünkü hepsi Tanrı görünüşüdür. Din, ulus, sınıf ayrılıkları çıkarıcıların yaratusudur. Bu uydurma ve saçma ayrılıklar yüzünden insanlar boşuna didişmekte ve acı çekmektedirler. Kardeş ve eşit olduğumuza göre, bütün mallar ve topraklar hepimiz içindir ve hepimizindir. Hepimiz, hepsinden eşitçe ve ortaklaşa yararlanmalıyız.”

Abbasi halifelerine ve Sünni ulemaya göre çok tehlikeli düşüncelerdi bunlar. Eşitlikçilik ve kardeşlik! Mümkünü yok olamazdı böyle bir şey. Dünyanın sonu demekti bu düşüncelere kapıyı açmak. Bunlara gösterilecek en küçük bir hoşgörü geleceği baltalardı. En kısa sürede gereken tedbirler alınmalıydı.

908 yılında Hanbeli ayaklanması çıktı. Abbasi halifesi fırsatını bulmuştu. Hallacı Mansur'u bu ayaklanmaya katılmakla suçladılar. Güya **Hallacı Mansur** gizli gizli bir örgütle bağlantı halindeymiş. 913 yılında Sus kentinde bir kadın saray polislerine şöyle bir şikayette bulunur:

"Hallac denilen bir adamın evini biliyorum. O eve her gece birileri geliyor ve çok sakıncalı şeyler konuşuyorlar."

Fırsat doğmuştur. Sünni ulema ve sarayın yetkili kişisi ve Hallac'ın baş düşmanı Ebul Hasan Ali bin Ahmet er-Rasimbi tarafından tutuklandı. Sekiz yıl tutuklu kaldıktan sonra Bağdat'a götürüldü. Maliki kadısı Ebu Ömer Hammadi'nin fetvası ve Abbasi halifesi Muktedir'in buyruğu üzerine 22 Mart 922 tarihinde Bağdat'ta idam edildi.

Hallacı Mansur, ülkede çıkan isyanların sorumlusu olarak görülüyordu. Hanbeli mezhebine bağlı grupların çıkardığı isyanlar, hiç bir bağlantısı olmamasına rağmen Hallacı Mansur'a malediliyordu. Saraya yakınlığı ile tanınan ve Hallacı Mansur'a düşmanca kin bileyen Hamid, artık onun ortadan kaldırılması gerektiğine inanıyor ve bu konuda saraya gereken baskıyı yapmakta ısrar ediyordu.

Hallacı Mansur yakalanmış ve onun idam edilmesi için de gereken yapılmalıydı. Oluşturulacak mahkeme heyeti mutlaka onun idam fermanını imzalamalıydı. Bu mahkeme heyetine reis olarak Maliki mezhebinden ünlü kadı Ebu Ömer Muhammed bin Yusuf el Hammadi, mahkeme üyeliklerine de Hanefi mezhebinden Ebu Cafer Muhammed bin Ahmed el- Enbari ve Ebu Hüseyin Ömer bin Malik el Şeybani getirildi.

Mahkeme her türlü şekilde dersine çalışmıştı. Daha Hallacı Mansur'u sorguya çekmeden kararlarını vermişlerdi onlar. Mahkeme sadece bir usulü yerine getirmek için formaliteden ibaretti.

Sarayın mutemed adamı Hamid, mahkemede esas alınmak üzere Hallacı Mansura isnat edilecek suçu "**Peygamberlik ve İlahlık iddia etmek**" olarak açıkladı. Bir de "*Sidiğini şifa diye sunmaktan*" Hulul (**Allah'ın kullarının vücuduna girmesine**) kadar her türlü suç isnat edilerek yargılanmasının yapılması istendi. Bu iddiaları gerçekçi göstermek için de Hallac, bu iddialara uygun bir fıkıh geliştirmiş olmakla suçlanıyor ve hatta **Ben Tanrı'yım**, diyen Hallac'ın Peygamberler atadığı da öne sürülüyordu. Hallac; tüm bu saçma sapan suçlamalara kısa ve net olarak şu yanıtı veriyordu.

"Allahlık ve Peygamberlik iddiasında Allah'a sığınırım. Ben, Allah'a çokça ibadet eden, oruç tutan, onu her an anan birisiyim. Hepsi bu."

Mahkeme, Hallacı Mansur'a yüklenmesi gereken suçları bir yana bırakıp onu zındıklıkla suçlamaya başlamışlardı. Çünkü Hallacı asmanın tek yolu olarak görüyorlardı. Maliki mezhebine göre, zındıklık asla affedilmeyecek bir suçtu ve asılmayı gerektiriyordu. Diğer mezhepler olaya nasıl bakarsa baksın, mahkeme reisi de Maliki olduğuna göre o asla affedilemezdi. Bunu bile yeterli bulmayan reis Hammadi bir İsfahan fakihisi olan İbni Davud el-Zahiri'nin şu görüşlerini referans alıyordu. Zahiri:

"Eğer Allah'ın Hz. Muhammed'e indirdikleri doğru ise, Hallac'ın söyledikleri yanlıştır. Sonuç olarak, Hallac ölüme gönderilmelidir."

Hallacı Mansur, kurulan oyunun farkındadır. Kendisine isnat edilen bu haksız suçlamaların karşısında kendisini savunmanın boşuna olacağını anlamaktadır ve karşısındaki yargılayıcı kadılarına şunları söylemektedir.

"Canıma, kanıma dokunmanız haramdır. Dinin mubah saydığı yorumlarımı başka başka anlamlara sokup (tevil etme) asıl anlamlarından saptırarak benim aleyhime kullanmanız helal değildir. Ben; dini İslam, tavrı sünnet olan bir insanım. Bunu gösteren kitaplarım çarşı-pazarda herkesin elindedir. Allah'tan korkun da benim hayatıma kastetmeyin."

Hallacı Mansur bunu kime söylüyordu ki? Daha kendisi yargılanmadan karar verilmişti bile. Mahkemenin bu tavrı göz boyamak, halkı aldatmaya yönelikti.

Hallac'ın idam kararının verilmesi üzerine halifenin yanında mabenci olarak görev yapan Hallac'ın dostu Nasr el Kusuri, halifenin annesine şunu söyledi.

"Bu masum insanın ölüm fermanını tastiklemesi durumunda oğlunuzun başına bir bela geleceğinden korkuyorum."

Huzurlarını bozan bir bozguncu daha ortadan kaldırılacaktır. Hallacı Mansur'a büyük hınç duyan halife ve Sünni İslam uleması, Hallacı Mansur sakalları traş edilip bir deveye bindirilerek Bağdat sokaklarında sokak sokak dolaştırılarak halka teşhir edilirken, **"İşte Karmatilerden"** biri veya **"Karmati papazını görmek isteyenler gelsin"** diye bağırttırılmasını emretmişlerdir.

Hallacı Mansur, idama getirilirken önce bin kamçı vurularak kamçılıandı, sonra darağacına asılarak gövdesi paramparça edildi ve parçalanan uzuvlar Bağdat sokaklarında halka gözdağı verilerek

teşhir edildi. Daha sonra halkın gözleri önünde onun kafasını parçalanmış gövdesinden ayırdılar.

Hallacı Mansur'un öldürülüşünden sonraki bazı rivayetler şöyledir:

"Hallacı Mansur'un kafası gövdesinden koparıldığı zaman seyre zorlanan halkın gözü önünde, Hallacı Mansur'un kesik başı: **"Enelhakk"** diye söylemiştir. Tüm bu olup bitenlere rağmen kafası kesilen Hallacı Mansur'un gövdesi yakılarak külleri suya serptirilmiş, yine de nehrin suları, **"Enelhakk"** diye bağırlı çağırıştır.

Suyun bu seslenişi Hallac'ın:

"Ben idam edilip yakılacağım. Benim küllerimi nehre serptirecekler. Nehir bana yapılan zulme dayanamayacak ve Enelhakk, diye bağıracaktır. Sen o zaman benim abamı alıp getirip nehre atacaksın. Ancak o zaman sesler kesilecektir,"

diye yardımcısına vasiyette bulunur. Hallac'ın bu vasiyetini yerine getirmek üzere yardımcısı tarafından Hallac'ın abası suya atılmış, böylece nehirden gelen **"Enelhakk"** nidaları son bulmuştur.

Hallacı Mansur'un söylemleri, İslamın Sünni kesiminde fırtınalar koparıken, islam olmuş diğer devletlerde de bunun yankıları pek değişik de olmamıştır. Hallac'a inanan insanların artması Sünni islamı giderek korku anaforuna sokmuştur. Günümüz din alimlerinden ve yazarlarından Sayın Prof. Yaşar Nuri Öztürk, Hallacı Mansur hakkında şu yorumu getiriyor.

"Yeni oluşların rüyalarını gören ruh, yeni ıstırapların kabuslarına göğüs germeye hazır olmalıdır. Çünkü her büyük aydınlık, yaratıcı ruhta bazı fanilikleri yakarak beslenir. İstirap, işte bu yanmanın getirdiği acıların genel adıdır. Hallac, bu ıstırapı ve acıyı duyan ve yaşayan ölümsüzlerdendir."

Tasavvuf hocası Cüneyd el Bağdadi de öğrencisi olan Hallacı Mansur'un kendisini dinlemediğinden söz ederek şöyle demektedir.

"Artık o sadece kendi benliğine güvenip dayanacak bir aşamaya girmiş bulunuyor."

Hallacı Mansur, bazı bilginlerin yönetimlerden veya Sünni din adamlarından çekindikleri için gizli gizli fısıldadıkları Kur'an'ın batını yorumunu Hallacı Mansur, açık açık hiç çekinmeden, inandığı gibi söylemektedir ki bu da onun her cefayı çekmesine neden olmuştur.

Hallacı Mansur, Enelhakk (Ben Tanrırım) sözüne şöyle açıklık getirir.

"Halkta yer alan Hakk unsuru dolayısıyla Hak halkla aynıdır."

Bir başka yerde ise şöyle demektedir.

"Ben Hakk'ım, zira ben hiç bir zaman Hakk'la hak olmaktan vazgeçmedim."

Hallacı Mansur'un Allah'a yönelerek söyleyişi vardır:

"Seninle benim aramda ilahlık ve Rablik yoktur. Ey ben olan O, ve ben O'yum. Zamandanlık ve ezellik bir yana, benim benliğim ve senin O'luğun arasında hiç bir fark yoktur."

Sünni ulemanın tepki gösterip ses çıkaranları vardır, korkularından, çıkarlarının zarar göreceğinden dolayı ağızlarını açmayanlar da az değildir. Sonraki kuşaklardan olan alimler arasında ona hak verenler de çıkar.

Zamanının büyük tasavvuf alimlerinden **Genguhi**, Hallacı Mansur hakkında şöyle demektedir:

"Enelhakk diyen dosttur, ben değilim. Bu budala insanlar Hallac'ı darağacına asıp öldürdüler, eğer ben orada olsaydım, onu asla öldüremezlerdi."

Ne yapabilirdi ki? Halifeye mi karşı duracaktı? Yoksa diğerleri gibi el-pençe durmayacak mıydı verilen fetva karşısında?

Bir de tasavvufçulardan Saçal vardır, güya Hallacı Mansur'un ruhunu temsil edermiş. O der içindekini:

"Şu son devrin Mansur'u Enelhakk sözünü aşikare söyler. Şimdi idam sehbası aşk vuslatının sembulü haline gelmiştir."

"Aşıklar her saat darağacına meyleder, çünkü Mansur'u darağacına çıkaran bu alev, aşkın alevidir. Aşkın mertebesi darağacıdır. Ölümü göze alıp buna azmetmek aşk erbabı için esastır.

Darağacı her şeyden evvel aşıkların zihnetidir. / Darağacı aşıkların gelin yatağı haline gelir. / Enel hakk sözünü söylerken. / Dostun ellerini düşünerek kendimi öldürtürüm. / Her kim ki Hallac libasında geldi. / "Ölümünde" sözünde ebedi hayat buldu."

Hallacı Mansur ile aynı sonu yaşayan ve Alevilerin "Yedi Ulu" kişisinden

biri sayılan Nesimi, ne der Hallacı Mansur'un Enelhakk'ı için acaba:

"Sırrı Enelhakk söylersem
Alemde pinhan gelmişem
Hem Hak derim Hak bendedir
Mem batını insan gelmişem

*

Dara çıkmak bu fena darda Mansur'a düşer
Ol Enelhakk diyenin sırrını dava ne bilir

*

Küllü yer gök Hak oldu mutlak
Söyler def-ü cenk-ü ney Enelhakk

*

Yanağında ayan oldu Enelhakk
Kaçan süret olur gözğüde mestur
Ne gayretli Enelhakk'tır yarab
Ki Mansur'u asar hem dare Mansur."

Şah Latif de Hallacı Mansur için şöyle diyor:

"Hallac yalnız cefakeş aşık değil, aynı zamanda bütün eşyada mevcut bulunan ilahi hakikatin sembolüdür."

Şah Latif'in bir de şiiri vardır Hallacı Mansur için:

Su, toprak, ırmak: Bir tek feryat!
Ağaç, çalı, bir çağırış: Enelhakk!
Bütün eşya ıstırabına layık hale gelmiştir.
Hepsi binlerce Mansur'dur
Hangisini darağacına çekeceksin?

*

Vasiti de Hallacı Mansur için bakalım ne der:

"Benim gözümde o Kur'an'ı ezberlemiş ve manasını kavramış bir insandır. Fıkıhta üstat, hadis ve rivayet ilminde bilgin, yıl boyu oruç tutan, geceler boyu namaz kılan bir sufidir. Öğüt verir, ağlar, bazen de anlayamadığım sözler söyler. Ben onun küfrüne de hüküm veremem."

*

Mısırlı Zeki Mubarek de Hallacı Mansur'u şöyle tanımlar:

"Eğer Muhiiddin ibn Arabi ebedi sembollerin arkasına sığınmasaydı, onu da Hallac gibi katlederlerdi."

*

Öğrencisi ve müridi olan Şibli de şöyle der:

"Hallacı, idamından sonra rüyamda gördüm. Ve ona sordum: "Allah sana nasıl muamele etti?"

Dedi ki: "Beni bir misafir gibi karşıladı ve bana ikramda bulundu."

"Seninle ilgili olarak diğerlerine nasıl davranacak, diye sordum.

Dedi ki: "Onları da affedecek. Bana merhametli davrananları, Allah için merhametli davranmayanların yüzünden, bana düşmanlık edenleri de Allah için düşmanlık ettikleri için."

Şibli şöyle devam eder sözlerine:

"Ben ve Hallac aynı şey idik; beni divaneliğim kurtardı, onu akli batırdı. Ben ve Hallac aynı şey idik. Ne var ki o sırrı açığa vurdu, ben ise sakladım."

*

Hallacı Mansur, kendisini çekemeyenler tarafından sihirbazlıkla da suçlanmıştır. Zaten onun düşüncelerini, söylemlerini beğenmeyenler, her zaman her yerde onu karalayacak, onun bedenini ortadan kaldıracak her türlü yolu denemekten de geri kalmamışlardır.

Sufi düşüncesinin önde gelen isimlerinden **Hucviri Keşful**, Mehcup adlı eserinde Hallacı Mansur ile ilgili bir bölüme de yer vermiştir.

"Hallac, yüce hal sahiplerindendi... O, asıl ve esas yönünden terk edilmemiştir... Bu Hakk erini büyüçülüğe nisbet edenlerin iddiaları tutarsızdır... Hallac namaz kılmış, zikirle meşgul olmuş, çokça oruç tutmuştur. O halde ondan zuhur eden şeylerin keramet olduğu kesindir."

*

Ebu Said ibn Ebil Hayr, Hallaç'tan söz ederken şöyle der:

"Hüseyin bin Mansur (asıl adı), yükseklerin en yükseğinde idi. Doğu ile Batı arasında hiç kimse, bu tevhid vadisinde onun gibi dolaşamadı."

*

XIII. yüzyılda yaşamış olan **Mevlana Celaleddin Rumi** de Hallacı Mansur için söylenmesi gerekeni şöyle özetler:

"Gerçeği işaretle anlatan Hallacı halk darağacına çekti. Hallac sağ olsaydı,

sırlarının büyüklüğü yüzünden o beni darağacına çekmişti."

*

Görüldüğü gibi; Hallacı Mansur'un inancı, değme Sünni din adamlarından daha üsttedir. Saf, temiz, insan sevgisi dolu, yalandan, yanlıştan uzak, tam bir **İnsan-ı Kamil** olanların ortaya koyduğu türden. Düşündüğünü açıkça söylemek de inanmanın temiz, dürüst yönüdür. Halkın onu anlamadığı besbellidir. XXI. Yüzyılda (**günümüzde**) bile onu anlamayacak çok insan vardır.

Mevlana'nın oğlu sultan Veled de onun için bir şeyler söyler:

"Tanrı dostlarını tanımak, Tanrı'yı tanımaktan daha güçtür. Hallacı Mansur'u o çağın bilgin ve velileri inkar ettiler. Onu öldürmeye azmettiler. Hepsi o asılsın diye fetva çıkardı. Sonunda o büyük insanı astılar. Astıktan sonra da cesedini yaktilar. Alemde ondan bir eser kalmasın diye yanan cesedin küllerini de nehre attılar. Her ne yaptılarsa yine "Enelhak" yazmıştı. Bunu gördükten sonra herkes yaptığına pişman oldu. O günden beri Hallac'ın adı anılmaktan hiçbir öğüt meclisi renklenemez. Onu kıyamete kadar öveceklerdir."

*

Kadiri tarikatının piri **Abdülkadir Geylani** de Şöyle der:

"Hallac çok zor durumda kaldı. O zamanda elinden tutacak kimse yoktu. Eğer ben onun zamanında yaşamış olsaydım, onun elinden tutardım."

*

Hallacı Mansur'un savunduğu düşüncelerinden pek hoşlanmayan Sufi alimlerinden **es -Sinnai**, şöyle aktarır söyleyeceklerini:

"İbret için Hüseyin b. Mansur'un mezarına gittim. Meditasyonum sırasında ruhunu yükseklerin en yüksekinde gördüm. Şöyle yakardım: "Rabbim bu ne haldir ki, Fıravun 'Ben en yüce rabbinizim' ve Hallac: 'Ben Hak'ım' dedikleri ve ikisi de Allahlık iddia ettikleri halde, Hallac, yücelerin yücesinde. Fıravun ise, cehennem çukurunda. İçime ilham edilen bir ses şöyle dedi: 'Fıravun hep kendini görerek öyle dedi, Hallac ise, bizden başkasını görmediği için Enelhak, dedi.'"

*

Sufilerin içinde Hallacı Mansur'u savunanlar da vardır, Sünni ulemalar gibi ona engel koyanlar da. Zaman kötüdür. Açıkça söylenen düşünceler okumuş tabakada bile benimsenmezken, cahil halk bunu nasıl anlar da benimser diye de sormak gerek bazen. Düşününüz ki, aradan bin yıldan fazla zaman geçmiş olmasına rağmen, Hallacı Mansur'un düşüncelerini günümüzde kaç kişi anlayabilir? Kaç kişi içinde bulunduğu dünyanın nice inançları da taşıdığı kabul edebiliyor? Aynı Tanrının kitapları veya dinleri olduğu halde kaç kişi diğer dine veya başka bir inanç biçimine gereken saygıyı gösterebiliyor. Ama benim üzerinde durduğum, kendisine müslümanım diyen insanların diğer

inançlar üzerinde baskı kurma çabaları. Avrupa'da hiç rastgelmedim, diğer inançlara aykırı bakmak. Ama kendi ülkemizde aynı inancı değişik yaşayan insanlar arasında bile aykırı sesler çıkmakta hatta kıyımlar olmakta. Bu hoşgörüsüz insanların bin sene önce de yaşadıklarını düşününüz. Sanırım ki tüyleriniz diken diken olur.

*

Hallacı Mansur'un düşüncelerini sürekli savunanlar yok değildir o dönemde. Bunlardan birisi de Halveti Sufilerinden Sandiyuni'dir. O da söyler düşüncelerini:

"Hallac, bilginlerin gerçeği farkedenerince, veliliği ve Allah'ı bilmekteki kudreti üzerinde ittifak edilen biridir. Bunun dışında ona isnat edilenler iftira ve yalandır. Onun sadakat ve veliliğine inanmak bir borçtur. O, hak yolunun temel insanlarından biridir. Müslümanların önderlerindedir. Bazı düşmanlarını iblis kandırdı ve ona iftira ve işkence ettiler."

*

Hallacı Mansur'u darağacına çektirip çeşitli işkencelerden geçirenlerin - **Abbasi halifesi Muktedir ve ölümüne fetva çıkaran din ulemasından Maliki kadısı Ebu Ömer Hammadi de dahil olmak üzere**- hiçbirinin adı günümüze değin gelmedi, hiç kimse onları anımsamamaktadır. Günümüzde adı anılan insan Hallacı Mansur'dur. Sadece Hakk'la değil, Halkla da bütünleşmiştir. Bir simgedir, bir bayraktır o. Tanrı'yı sevişi, ona varmak için gösterdiği her türlü çaba ve sonra ona yöneliş, tertemiz inanmanın ilk koşuludur bu. Korkunun getirdiği inanmanın insanı yobazlığa, bağınazlığa sürüklediğini günümüzde de yaşayan örnekleriyle görmekteyiz. Şunu söyleyebilirim ki, insanlar üzerlerindeki korkuyu atsınlar; örneğin onlara asıl cehennem de cennetin de bu dünyada olduğu, ölümden sonra cehennem de cennetin de olmadığı, yani öldükten sonra yaşadığı dünyada yaptıklarından dolayı sorgulamanın olmayacağı anlatılsın, sanırım ki günümüzde inançlı olduğunu her seferinde karşısındakinin suratına haykıranlar bir anda bu inançlarından yüzgeri edeceklerdir, çünkü onları inanmaya iten tek neden öbür dünyadaki cehennem korkusudur. Halbuki İnanma bir sevgi, bir coşku, bir muhabbettir. Düşenin elinden tutma, tüm yüreğinle yaratılanı sevme, ona kucak açma, zalimin zulmüne karşı çıkmadır. Asıl meziyet budur. Bazı biçimlere girip göz boyayarak hiç bir şeye inanılmaz ama varılır ne yazık ki...

Hallacı Mansur'un özdeyişleri de vardır.

"Fakir, Allah'tan başka herşeyden müstağni (elinde olanla yetinen, doygun) olan ve yalnız Allah'a bakan kimsedir."

"Yüksek ahlak, Hakk'ı tanıdıktan sonra, halktan gelen eza ve cefanın insana tesir etmemesidir."

"Tevekkül (herşeyi Tanrı'ya bırakma, yazığıya boyun eğme), bir şehirde

yemek yemeye senden daha müstahak (layık) olan birisinin bulunduğunu bildiğin zaman, yemek yememendir."

"Konuşan diller, susan kalplerin helakidir."

"Sözler ve sohbetler illetlere. Fiiller sirke bağlıdır. Allah ise cümlesinden müstağnidir (doygun)."

"Mürid tevbesinin, murad ise arınmışlığın gölgesindedir."

"Müridin cehdi (çaba, çabalama) keşfini, muradın keşfi cehdini geçmiştir."

"Kişinin vakti, bağrındaki deryanın incisidir. Yarın kıyamet günü bu incileri mahşerin zeminine çarparlar."

"Dünyadan geçmek nefis zühdü (dinin yasak ettiği şeylerden sakınıp buyruklarını yerine getirme), ahiretten geçmek ruh zühtüdür."

"Erkeklerin yüz boyası onların kanlarıdır."

*

Hallacı Mansur'un dünya görüşün özetleyen bir şiiri vardır:

*Seven ben, o sevilen de benim
Bir bedene girmişiz iki ruhuz biz
O diye gördüğün benim bedenim
Bana bak, onu gör, hep aynı şeyiz.*

Hallacı Mansur'un eserleri:

Kitab-1 Tavasın
Ta Sin Al Azal

Kaynakça: Orhan Hançerlioğlu, Düşünceler Tarihi, Remzi Kitabevi 1970
R. Yörükoğlu, Okunacak En Büyük Kitap İnsandır, Alev Yayınları 1995

Doç.Dr. Bedri Noyan, Hallac-1 Mansur
Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk, Hallac-1 Mansur
[Http://www..geocities.com/yusufgünes/mansur.html?200724](http://www..geocities.com/yusufgünes/mansur.html?200724)

*****